

799/800

TOPIC:

HISTORY

INFORMANT:

JOPE NASALATO (M. 84 YRS)

PLACE OF ORIGIN:

NALEBALEBA

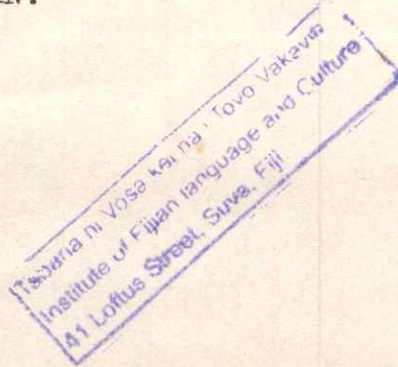
DATE:

7 / 7 / 84.

INVESTIGATOR:

T.R.

WALESI LIGAIIRI.

E na yabaki 1927, au a tu voli kina mai Davuilevu e na noqu i lesilesi meu laki vulica mai kina e so na ka e baleta na kena nanumi me sa vakalailaitaki sobu na kena dau muri tiko e Nalebaleba na i valavala makawa sara ni neimami vanua ka nanumi me sa dau kakua ni vakayacori tiko e na veigauna ni rarama oqo. E na noqu a gade lesu tale ki na koro oqo, ko Nalebaleba, au a lako tiko mai meu mai Siga ni Mate. Au a yaco mai ki na mata ni neitou vale, a kidavaki au mai ko tamaqu e na yalo marau ka keirau veisotaraki sara e na veitalanoa, ka tukuna sara vei au ko koya meu tukia ka lose mai e dua na yaqona ka sa koto rawa koto e mata ni katuba e na gauna koya.

Ia, niu sa caka yaqona toka, sa yaco mai na yasa ni koro na turaga rogo ka kilai e Viti e na gauna koya ni dau parogisai ko Apolosi Ranawai.

Ni yaco mai e na siga koya, e kauti ira tiko mai na watina e lewe vitu.

O Naseka, Vika, Naqice kei na va tale na watina. Ko tamai na luvequ levu oqo ko tamana, e a moku toa tiko mai vale ni kuro ni sa nanumi, me sa dua na i wase ni yaqona. Ka tukuni ko ya, me keitou gunu yaqona kina vakamatavuvale.

A curu mai ko Apolosi kei ira na watina e lewe vitu, ka ra mai dabe e loma ni vale.

A oso na mata ni neitou katuba mai vei ira na lewe ni vanua, e na nodra mai saravi Apolosi Ranawai, na dau ni Parofisai vuku, vata kei ira na watina e lewe vitu, ka ni ra lako vata voli ga vaka e dua na mata i lala ka sega ni bau laurai vei ira na mata veirubuti se veisevaki.

A cabo na yaqona, na neimami Matakara wa ka vatonaki e na kena vosa ni sa tawa na vanua, ko Bolabola ni sa tiko e loma ni koro na Vu ni bula, ka dau ni Rarofisai e na Viti raraba e na gauna koya. Madara na yaqona vakaturaga, ka talo ko tamai na luvequ oqo o koya e qase vei keirau.

Na i talanoa oqo, e caka tiko na veika e talanoataki tiko oqo, e na yabaki 1927.

E vakaraitaki eke na i vakarau ni nona Parofisai na turaga ko Apolosi Ranawai ka ni ra tiko, kece e na loma ni vale oqo, na turaga ni vanua oqo ko Bolabola ka ra vakarau vakarorogo tiko ki na veika me na Parofisaitaka ko Ratu Ranawai.

Era osodrighi mai na turaga na marama ka ra dau qaravi Apolosi, ka ra vakabauta na nona i tukutuku taucoko.

A vosa ko Apolosi ka vakarota duadua ga na bula ni lewe nix vanuakei na tamata yadua me ra yalo matua ka teivaka na nodra

dui qele. Na levu ni ka era na tea, na levu talega ni ka era ~~xx~~ na rawata, mai kina nodra i lavo kei na nodra i yau. Ke mani yawa sara mada ga na vanua era na teitei kina, e naqai tiko na ka e na yaco mai me laki soqona mai na vanua yawa se vanua, voleka e ra na teitei kina ka na dolava talega vei ira na, gaunisala ni nodra i voli me i, vurevure ni nodra i lavo. Qori na vosa kece ni Parofisai e na siga kau talanoataka tiko oqo.

Ai kuri ni nona Parofisai, e a kaya kina vei keimami ni na dodo mai e dua na beleti tatakelekele me vakatekivu mai Nasigatoka, muria cake mai na bati ni uciwai ka takosova se curu botea sara na loma ni koro oqo ko Nalebaleba.

Ni tukuna tiko na beleti, a neimami nanuma kece na tiko e kea, ni beleti dina. Ia, oqori na gaunisala ka sa muria cake mai oqo na vanua ga ka Parofisaitaka e sega sara ga ni bau cala vakalailai, ka ni sa laurai tu oqo e daidai na kena dina.

Na ka duadua e qai veivakurabuitaki, ka ni a sa Parofisai ko Apolosi e na 1927, ia na veika kece e a Parofisaitaka oya, e a yaco e na 1961 ni a qai tu mai na gaunisala, ka ra toso mai na lori lelevu ka me mai usani ira na veika kece, e ra bula e na i teitei, e ra sa tea rawa na lewe ni vanua oqo ko Bolabola. Era druka ga na tamata ka ra qoroqoro ka ni sa mate ka yali yani ko Apolosi ka sa qai mana tu oqo ni kua na nona Parofisai ka vukei ira tu na veika kece sara ka tukuna vei ira.

E a kaya talega, ka ni o koya, e qase, e dodonu me vakaliuci tikoga, o koya e gone, me vakarorogo ka vakayacora na veika e gadrevi e na loma ni dua na vanua, ka me muria vaka kina na

veicakacaka kece e rawa ni caka.

O koya, e turaga me na turaga tikoga, o koya e tamata ni cola i su, me na cola i su tikoga.

Ia, na tamata bula kece ka vakaleweni, sa dodonu me vakavulica na luvena e na gaunisala e dodonu, me muria ka me kila deivaki tale tikoga, na veika me na nona i tavi ki na nona vanua kei na nona turaga.

Ia, na veika kece sara e a mai Parofisaitaka, eke ko Apolosi e dina, ka mana taucoko tu oqo.

Na koro oqo ko Nalebaleba, e bau ka dredre me na laurai eke, e so na tamata i tovo ca.

A kena i balebale ni ra na muria vinaka tiko mai na vosa kei na i vakaro nei Apolosi ka vakavulici ira na lewe ni vanua ka ra tubu mai kina me ra tamata i tovo vinaka ka dau muria tikoga na i valavala dina ni vanua oqo ko Bolabola, e ra sega ni dau guilecava rawa ka na sega talega ni taqusi rawa e na nodra vaka sama ka ni ra a se toka ga e Nalebaleba sa yacomai na savea, ka yaco mai na ta sala, ka ni vanua ga e a dusia tu ko Aplosi, na vanua talega oqori e ciciva tiko mai ka sa muria tiko kina oqo na gaunisala ka ciciva tu oqo na motoka e na veisiga ka vakarawarawataka na neimami veilakoyaki na lewe ni vanua oqo.

Oqo duadua na vu ni nodra vakabauta tu ga ka vakarokorokotaka tu ga na yacai Apolosi mai na gauna koya me yacova mai na siga ni kua.

E dau ka ni marau vei ira na lewe ni vanua oqo, na kena dau lesuvi ka talanoataki tiko vei ira na i tukutuku makawa ni vanua

oqo me vaka na vosa ni Vola Tabu. Dou tu ka vakararai, taroga lesu na i lakolako makawa, se sa evei beka na gaunisala e dodonu me ra muria, ka me na yaco kina vei ira na bula kei iraxx na nodra dui mata vuvale.

Na ka duadua e a qai vakadreti kivei ira na lewe ni vanua oqo, me ra teitei vakalevu, muria na lewa ni nodra turaga, keix ira era qase cake.

Na veika, kece sara e tukuni mai, me caka e na kena gauna dodonu ka vakayacori e na yalo dina kei na mamakutu, ka vakarorogo ki na nodra lewa na turaga ni vanua kei ira na dau ni veiliutaki.

Era tuberi ka vakatavulici na lewe ni vanuame ra dau teitei ka kila na qarava na vanua e na kena gauna dodonu.

Na i tei me ra teivaki e na kena gauna dodonu, kei na veigauna me ra na tatamusuki kina, kei na nodra na sevutaka na nodra ~~na~~ i tei ni vanua kivei ira na nodra dui turaga.

Ni kua, e sisinai na veivuvale e na nodra dui lewa ga na tamata yadua ka levu na marama, kei na turaga, e ra dui yaco mai na veiyasana me ra mai tawa vanua.

Ia, e dodonu ga, me da tiko, veilomani ga ka muria tikoga na lewa ni nona Parofisai na turaga sau ka mana ko Apolosi Ranawai.

Kevaka eda na tiko veilomani ka qarava na vanua, e na ka ~~ni~~ dredre ni dua na leqa e na yaco vei keda.

E na 1975~~x~~, e a yaco kina e dua na leqa vei au ka ni a cumuti au e na gaunisala oqo na bulumakau, na mavoalevu ka dra

kece ka sega ni mudu rawa. Au a kau sara ki na vale ni bula mai Koromumu ka yaco sara yani ki Iautoka. Au a bula mai kina ka me rawa niu na mai talanoataka rawa ni kua na i talanoa dina kece sara ni vanua oqo, ko Bolabola ka ni o keitou e keitou kawa ni "CIRI", ciri sobu mai Nakauvadra ni bera ni rau ciri yani na CIRI ka yaco ki na drano levu mai Aferika ka ra a sa wawa toka mai kina na neimami qase e na nodra i lakolako sobu mai ni qara vanua. Ka ra yaco lesu tale mai ki ke, e na vanua ga, e rau a cavutu yani kina na neimami i tubutubu ko i rau na "CIRI".

Sa vakadinadinataki tu eke, na dina ni neimami vakabauti Apolosi na lewe ni vanua oqo, ka ni sa tu oqo na veika lelevu ka keimami a sega ni tadra me na lako mari keimami mai, e ra sa vakavale lelevu tu oqo na lewe ni vanua oqo ko Bolabola, tu na nodra misini lelevu ni cakacaka ka ra sega ni bau via yalo lailai na lewe ni vanua oqo, e ra gu tikoga e na qarava na Lotu, Matanitu kei na Vanua, ka na sega ni taqusi rawa e na nodra ~~vaxx~~ vakabauta na Parofisai manamana nei Apolosi Ranawai.

E dua na i tovo lolovira e kunei tiko eke, ka sega ni dau i tovo ni vanua oqo, a ya, na nodra dau laki, kau mai e na gaunisala kaukaua e so na marama tani ka ra vakawatitaki mai ki ke. Oqo, e sega ni vakarau kei Nalebaleba. E nodra i tovo na tamata lolovira, ka ra dau laki muri i tovo mai, na veikoro vakavavalagi e na veiyasai Viti.

E ra dau mai kacivi ki na Bose Vakoro ka lesavi kina mai vei ira na turaga ni vanua.

O ira na marama kei na gone yalewa, e dau qarauni vinaka

sara na veika me ra kakua ni lesavi kina, aya mai vei irana turgga
kei ira na tamata mai na veivanua tani.

Na loma ni vanua oqo, e dau bula tu kina na veika kece sara
ka dodonu mei sakisaki tu ni bula kei na kena i divi ni draki
kei na toso ni veika kece sara e na loma ni vanua oqo nei
Nabobobolo kei ira na wekana ka ra dau vosa mana ka tiko veilomani
e na i tovo vakavanua dina kei Bolabola.

Ka ni sa yalataka oti tu ko Apolosi ni na yaco mai na gauna
ni tu vakaveiwekani ka yacova mai na gauna oqo, ka ni rawa me xcici
na vuaka e loma ni koro ke kacivi mai veikau mai vei ira na kena
Bete ka ra se bula tikoga oqo mai na gauna makawa sara ka ni tiko
voliga oqo e na uciwai oqo e dua na marama ka kena i vakatawa
ka dau vakawaqawaqa tiko e na dua na gata.

E dau tiko voli ga oqori e na ulu ni uciwai lailai ka drodro
muria koto na yasa ni veimama ni koro oqo ko Nalebaleba, e
balavu na tolona, levu na buina, ka momokiti na uluna me vaka e
dua na i dabedabe ka dau iroiro toka ga mai ra nona i tikotiko
me vaka ni sa nona i tavi me dau yadra ka vakatawai ira na
wekana. Ni ra dau sucu na luvena, e ra qai dau kau yani ki uciwai
levu ka me ra laki susu kina.

Ni ra sa kaukaua cake, e ra sa qai dau waselaki ki na
veiso ni wai e Nalebalebame ra dui laki vakatawani ira kina na
wekadra me vaka na i lesilesi sa lesia oti tu vei ira ko ~~na~~ ira
na nodra qase, se ko ira na neimami i tubutubu. E sa qai mai ~~na~~
vakadeitaki na nodra i tavi e na gauna sa mai qaravi kina ko
Apolosi e na neimami vanua.

E dau kena i vakarau, me dau vaka yacori na nodra bese na

vu ni neimami vanua. Oqo, e na vulai katakata ka ni ra dau maca kina na veisoniwaika ra dau duri se coka tani mai kina na duna mai na nodra dui loma ni qara. Ia, e rua na marama ka ~~ā~~ rau dau lewai ira toka, e rau sa dau waraki ira toka e gaunisala, ka ni kevaka, e dua vei ira e na lako sese, oqori sa i vakaraitaki ni nodra sega ni qarauna vinaka na nodra i tavi kei ira na na nona tamata.

Ni ra sa dau yaco yani ki uciwai levu, ke dra na wai, oqori sa i vakaraitaki ni dua na yabaki vinaka ka na levu na ika, e na dau qolivi mai uciwai, e na levu na kakana e na i teitei ka na u tubu vakavinaka talega na kawa ni vanua.

Sa dau koto vata kei na kena i colacola ka me ra na dau cakava tiko na kena Bete na kedra kakana e na veisiga kece sara a ya, na kakana vakaicoi, yaqona kei na kena vakalolo me kena i madrali. O ira na kena ^Bete, e ra dau waliwai, vakaliku drau ni Masawe, kaqumu loa, e ra naqai dau kauta yani na i madrali ki na ^Burekalou.

Ni bera mada na nodra sulu kei na qumu, e na siga namaki, e ra na tiko mada e na Bure Ni S₂, me bogi va, ka vakatabui ira, mai vei ira na watidra ke ra sa tagane vakawati.

Ke ra tagane dawai, me ra kakua sara ni lakovi ira na yalewa ka ni na catacata sara na tevoru se vu duna na i boi ni yalewa. Kevaka e dua vei ira na Bete e kila ni sa vakatara na tabu, sa dodonu vua me tukuni koya vua na nodra i liuliu, ka me ra kakua kina ni na kilai e na gauna ni vakacabo i Madrali.

Era na dau tawana yani na yaqona e na loma ni qa ni niu, ka vaka kina na kena vakalolo, ka me laki cabo ki vua na Bete Levu, ka sa waraki ira toka mai na loma ni Burekalou. A ka dredre

ka ni tu na kena tabu. Kevaka e dua e vinakata tiko e dua na marama, me watina, e na lako vua na Bete, ka laki cakava kina e dua na kena yaqona, sa na qai tukuna mai vua na Bete na veika me mai vakarautaka ka cakava.

Era dau cakava na kena salusalu, e ra qumuqumu, ka vakaliku ka wajiwali.

Era laki tu e na bati ni uciwai ka vosavosa i yalodra tu ka mekemeke ka viritaka yani ki wai na magiti, yaqona kei na vakalolo.

Sega ni dede na nodra tu e kea, sa vude cake mai na uludra na veimataqalu duna, lelevu kei na ka lalai, e ra kania ka veiqaloyaki voli ni ra rogoca tiko na dono ni mekemeke kei na vucu.

Ni ra sa dau vude mai vaka koya, oqori e sa dau i vakarai taki ni sa yaco na ka e kerei tiko, ke sega, ia oqori e ra na sega ni vude cake mai na duna, e ra na nunu koto ga e loma ni wai ka laburuburucake mai na waika ra na nunu sobu sara ki na, wai t titobu me ra laki waraka ira koto mai kina na mai kerekere ka tarava.

E sega ni dau ka vunitaki, ka sega talega ni maualaki, ka sai vakarau ni bula e na vanua, ko Bolabola.

Oqo, ei tovo vakaturaga ka dau ka qoroi na kena vakarautaki ka ni ra dau vakaitavi vakaveiwekani ka vei vuketaka na nodra i tavi kei na kena qarai me maucokona kece tu na veika e dau gadrevi me vakacici kina na kena vakacabori na mekemeke i Ra Duna.

Era dau tagi ka mamarau ni sa dau yaco rawa na veika e ra dau kereya .

E dau tabu na wai, ka teki na kena kau ni tabu.

Sa na qai dau tara na tabu e na kena gauna ka caka na kena magiti kei na i yau me baleta na marautaki ni vakawati, teitei, na suu vou kei na mate. Sa nodra solevu ni yabaki ka dau ka namaki, ni ra dau kumukumuni kina vakaveiwekani ka vakayacora vata na nodra soqo ni marau kei na solevu.

Ko Bolabola e dau vakayacora tu ga na nona i tavi ki na veika kece me vaka e ra a dau vakayacora na meimami qase e na veigauna sa oti yani ka yacova mai na gauna oqo .

A ka vakalolo ke dua e sega ni dau vakayacora na cakacaka oqo, ka ni kilai kina na nona beci kei na toro sobu ni nona i tutu vakavanua kei na nona kawa taucoko. E dau soli talega na kena i totogi vakavanua me kaku ni curuma yani na vale ni turaga se vale nei Matanivanua, me yacova ni vakayacora rawa tale na nona i tavi.

SA OTI.

799/800

TOPIC:

HISTORY

INFORMANT:

JOPE NASAIATO

PLACE OF ORIGIN:

TSOJANA ni Vosa kei na Tovo Vakavin
Institute of Fijian language and Culture
41 Loftus Street, Suva, Fiji

NALEBALEBA

NADROGA

DATE:

7 / 7 / 84.

INVESTIGATOR:

WAIESI LIGAIIRI

O au o Jope Nasalako kau sa na vakamacalataka yani e ke
na veika kau kila me baleta nai tukutuku makawa ni vanua oqo.

Na noqu Mataqali ko Koronivalu, na noqu Yavusa ko Bolabola.

Keitou kawa ni dua na matai lakolako, ka biuti Nakauvadra
mai ka mai vakaitikotiko sara e Yaqara.

Ni biu ko Yaqara, ka gole sobu mai ki Saru, mai mai toka
kina vakalailai.

E liutaka tiko mai na i lakolako makawa oqo ko Roko Butuvatu,
e qase vei Roko Ketedromo.

Toso tiko mai na i lakolako ka ra vakamuraia voli ga mai na
baravi.

A vuni nodra toso tiko e na i lakolako balavu oya, e baleta
na nodra vaqaqara vanua, ka digitaka voli e dua na tiki ni qele
vinaka me nodra ka me ra na taukena ka vakaitikotiko tudei kina.

Ia, ni ratou qai lako tiko mai na neimami qase, era a sa
biuta oti mai e so na wekadratou e na i lakolako vata ga ni

qara vanua, ka ra a sa tawana oti voli mai na veivanua, ka ra a sa tawana oti voli mai na veivanua e na baravi ka ra a sa vaka muria voli mai.

Ni sa tawa kece tu vaka koya, na veivanua, ea sega ni vaka yalo laɔlaitaki Rabutuvatu, ka vakaroti ira tikoga na nona tamata, me ra toso tikoga ka yacova ni ra sa na kunea e dua na nodra vanua vinaka me ra sa na qai vakaitikotiko tudei sara kina.

E ra a mani muria cake mai na gusu ni wai na Sigatoka ka mai toka e na tiki ni vanua ka vakatokai toka me yacana ko Naviyago.

E kea, e sa mani mai vakasucu kina na wati Roko Dakuvatu, ka rau dura tagane se DRUA I VAIU.

E ra sa mani mai biu toka yani e kea ko iratou na turaga me rau susugi mada na dura i valu ka ra sa lako tikoga mai na lewex ni vanua ka yaco sara mai ki na vanua oqo, ka ra mai tara nodra vale bolabola toka yani kina, ka mani yaca ni nodra yavusa kinax mai na gauna koya ka yacova na siga ni kua, me ko yavusa Bolabola.

Ia, sa mani mai bulu koto ko Rabutuvatu e Navujago, ka ni a sa mai oti koto kina na nona bula.

E rau a tubu tiko na drua mai Navujago ka tamata qaqa sara. E rau a mani muria cake tu mai na i lakolako, ka ra a sa mai toka eke, a ya, ka x ira na yavusa Bolabola.

E rau lako cake mai ka yaco sara mai ki ke, na yacadrau, ko Raketekete kei Rabilolevu.

E turaga damudamu vei rau ko Raketekete, ka loaloa vei rau

ko Rabilolevu.

Sa mani mai tiko voli kei ira na nona tamata ko Raketekete, ka laki tiko voli ga e veikau ko Rabilolevu.

E rau a sega ni duavata kei tacina ko Raketekete, ka sa mai liutaki ira voli yani na nona tamata e na yavusa Bolabola, ka sa tudei e na gauna koya na nona lewa kei na nona tiko vata voli kei ira na nona lewe ni yavusa Bolabola.

Ia, ko Rabilolevu, sa mani toki mai veikau, ka laki vakai tikotiko sara mai Koroinasau ka vakatokai tiko ni kuame yavusa Davutukia, ka sa dua sara na yavusa sautu ka ra tamata qaqa na kena tamata kei na nona a veiliutaki vinaka nei Rabilolevu.

Sa tekivu mai na gauna oya, na nodra veikilai vakaveiwekani e na veivanua era sa dui laki vakaitikotiko kina ka ni ra kawa vata ga mai kei Radakuvatu kei Raketedromo ka rau a sa mai bulu oti koto mai Navujago.

A ka dede na nodra sa mai tawa vanua toka eke na yavusa Bolabola, sa qai yaco mai na i sulu ni Lotu, ka ni sa donumaka na gauna nei Rakolikoli na nodra turaga e na gauna koya, ka sa laki toka mai Bemana. Ia, na koro ogo, e a veibitubitu, ka ra sa leba tu, e na vuku ni veivaluvaluti nei rau na dua i valu ko Raketekete kei Rabilolevu. E ra sa mani vakadonuya me ra sa lotu. Ka me sa nodra i liuliu ko Rakolikoli ka me sa taura ko koya na veiliutaki vakavanua ni vanua ko Davutukia, ka sa malumalumu sobu na nodra i valavala na lewe ni vanua ni sa tauri oti na i sulu ni lotu. Sa qai toki eso na i wase levu ni lewe ni vanua me ra laki tiko e Koroinasau ka ra mai tiko e so e Nalebaleba.

Sa sinai na vanua ka tubu tale e dua na tiko yavavala e na vanua ko Davutukia, sa qai vakavuna na nodra lako na lewe ni vanua ki na veivanua e na daku ni vanua kei Davutukia ka gole yani vaka ki na veibaravi.

Ia, ni kua ni mai katonu tiko oqo na noqu i tukutuku, o koya gona au sa na talanoataka yani kina oqori kivei kemuni me i kilai tale e na i tukutuku kei Viti, na veika e a dau vaka yacori e na vanua oqo, e na gauna makawa,

Na vanua oqo, ko Nalebaleba, e a dau dua tu ga na vanua, dua na kena vosa, ka dua na kena lewa, ka vakavuna tu me a dua na vanua sautu ni caka na veika kece e na vuku ni dua ga na lawa ka colati vata e na ruku ni dua na i gu kaukauwa ka sega na ka x me a bau vakalatilati kina.

E ka ni rarawa kina ni kua ni sa dui kau mai na veimataqali kila, ka me mai lewai ka cakacakataki kina na vanua oqo, ka sa sega ni qai muri na veika dodonu, e dau caka me uasivi tu, kina na i vakarau ni tiko ni lewe ni vanua, e na vanua ko Nalebaleba.

A noqu i talanoa oqo, meu tukuna ekek, ni a qai lesu tale o Radakuvatu, ka lako tale mai ki ke ko Naikalovolovo ka ra sa mani mai bulia yani na nona yavu ko ira na lewe ni vanua oqo, ka mai tara yani na nonavale ka ni a qara vanua tale voli ga mai. Ia, ni sa tawa kece sara na loma ni vanua oqo, me tekivu mai Nasigatoka, kayaco sara ki Vatunawa.

Ni sa yaco mai ki Vatunawa ko Rabutuvatu, e qai mai taura i kina e rua na yalewa me watina ka rau sa bula voli kina na dua ka sa mate sara talega e ~~kxyx~~ kea ko Rabutuvatu, ka sa bulu, ta'e koto ga e kea ko Naikalovolovo.

E rau sa mani qaqa na cauravou ka muria cake mai na bati ni uciwai e na tai oqo, ni rau yaco mai ki Bilalevu, sa buto na vanua ka cabe ki na delana, ka yacana toka ko Korobasilele.

Ni rau yadra na drua, rau sa vakasaqa ka tiko voli e loma x ni koro ko tacina gone, ka toka voli e loma ni bolabola o koya e qase, vei rau.

Ni sa katakata na mata ni siga, a kerei tuakana ko koya ka gone, me bau curu ka vakacegu talega e na loma ni bolabola, a mani bureitaka vei koya ko tuakana, ka taura na nona matau, ka gole sonu ki uciwai ka vakamura sobu tu na uciwai ka sa tawa kece sara tu ga na vanua taucoko ka sega na vanua e vo. A yaco ki Raiwaqa, ka golesara ki Bukusia, Na vanua oqo ko Bolabola, i keimami kena kawa koi keimami na tiko oqo e Bolabola ni kua.

Oti, e rau sa qai kerei ira na lewe ni vanua ka ra na vo ni lewe ni vanua, me ra sa lesu tale ki Koroinasau.

Ia, ko ira na lewe ni vanua, vaka Davutukia, e ra sa qai veilakoyaki ki na veivanua, vakabaravi e Davutukia kei Naturuturu. Ia, o rau, sa qai laki tekivu vakasoqoni ira mai na tamata me tekivu mai na gusu ni uciwai ko Nasigatoka ka lako cake e na tai ni uciwai me yaco ki Kalabuleka, o koya ka sa na yacana tiko ni kua ko Kalaba.

Ia, e rau mani sega ni veiyaloni na turaga veitacini ka mani gole cake o koya ka gone ka ni turaga yalo kaukauwa ko tuakana.

A mani tiko voli na turaga tuakana ka lako mai ko tacina ka mai vakatubu i valu e Nalebaleba ka vakavuna me ra veiseyaki

na lewe ni vanua oqo ko Nalebaleba.

A sucu na luvena ka yacana ko Nakolokolo ka dau vaka waqawaqa voli e na kalavo.

E ratou lewe vica vata na luvena, o Nagaunavou, o Nakoloko~~o~~ Tuivavulu.

E ratou a dui lako na luvena ka dua e lako tiko sara mai Iauvatu, e dua e lako tiko mai Tilivalevu, ka dua sara e laki tiko mai Buruya, ka dua e laki tiko mai Nadrala.

Ia, ni sa yaco mai na lotu, e ra sa lotu kece na lewe ni vanua ka qai vuni taudua voli ra ko FOIKOJI, ka ratou kilai koya ko iratou na noqu i tubutubu ni dau levu na veika e sega ni taleitaki e dau vakayacora. Sa qai lako ko koya ka laki viriba, ka tukuna vei iratou na qase me ratou lako mai ki kea e na veisiga siga tu ~~ka~~ ratou veibaleyaka na kau ka siga ka mani vakatokai me yacana ko Naleba na Kasigaka ni ratou a baleca voli na mata i lakolako koya.

Ni sa yaco mai na Iotu kei na Matanitu, e ra sa qai kila ni se bula tiko ko Nakolokolo, e na nona i tikotiko mai loma ni veikau, ka ra laki kauti koya mai, me mai nodra i liuliu vaka vanua na lewe ni koro oqo ko Nalebaleba ka ni oqo saraga na nona dela ni yavu ka datou veitalanoa tiko kina oqo.

Mai na gauna koya, keitou sa mani mai tiko voliga kina vaka oya, me yacova mai na gauna e sa mai taukena tale tiko oqo na noqu ulumatua.

Ia, na i tukutuku me baleti Raikanivatu dua, e ratou kena kawa ko iratou na tukaqu.

E na dua na siga, ni ratou sa baci vei vosakitaka toka na lewe ni vanua oqo, e a mani tukuna kina vei áu ko tamaqu meu mama na medratou yaqona ka laki talo wai mai e na uciwai, ka mani losea na medratou yaqona na qase ka ni ratou dau, qaravi Raikanivatu tiko e na yaqona koya. Ia, na gauna vata koya, e dau mama talega na kakana kei tukaqu ka ni a sa qase ka sega ni dau qai kania rawa e dua na ka e na leqa ni batina ni sa lulutu kece sara ga.

Mai na neitou dau tiko vata voli kei iratou na tukaqu, e x ratou a dau qaravi Raikanivatu tikoga na nodratou kalou vu me vaka na nodratou i talanoa mai na daku kei na loma ni kuila.

E na gauna sa yaco mai kina, na lotu, e a dau qaravi tiko kina eke e dua na "VUTANA".

E a vakasalataki keimami, vei ira na neimami qase, ka kayax me dua na kena i wase me ra taura na kote vulavula sai koya na lotu Wesele, ka dua me ra na taura na koto loaloa sa i koya na lotu Katolika.

E rau sa mani mai bula voli kina e rua na turaga, ko Basi Kolikoli kei Nakolokolo ka tiko mai Bemana ko Basi Kolikoli ka x tiko yani e Malebaleba ko Nakolokolo.

Ia, ni rau sa taura ka ciqoma na lotu, e ra sa lotu talega na nodrau tamata, ka mani bese duadua ga ko Ramatanidoko, e duaax na dau sagata na lewa ni tiko vinaka kei na lotu.

Ia, na lewa vakaturaga sa tau oti koto, kevaka e dua e bese ni lotu, se vakaisulu me na virisenitaki, aya me na kuna ena vatu ni veikuna mai na i tikotiko ni matanitu mai Natuatuacoko.

A bese sara ni lotu ko Matanidoko kei ira mai Colo.

E ra sa laki kuna tiko na tamata ka ra bale mate taucoko koto e kea.

Ni sa gauna nei Matanidoko, e a kaciva na nona VUTAMAKA kereya me vakabulai.

A cariba na dali mai na ulu ni vatu lili ni veikuna, ka dro bula ko Matanidoko.

E a dro ka laki tiko voli e na loma ni veikau ka laki dro sara e na dua na delana ka yacana tiko ko Korolele ka tiko kina ni kua e dua na bikenikeni ka dro sobu mai me yaca sara mai ki Nalebaleba. Ni sa mai tiko e Nalebaleba, e a vulici vua e dua na sere ka vaka koto oqo na qaqana - ka vulica ga ko Matanidoko na kena sere:-

Viavialevu o Matanidoko

E ravusia ko na Roko

E yawa yani o Nasaucoko

E kaya me nona o Nasaucoko

Lewai sa koani

mai koani

Ia, na i tovo makawa kece oqo, niu se gone tagane lailai, e a ik laki caka kina na Bose ni Yasana e na tikina ko Koroinasau, ka laki caka e Delainakelo.

E ra sa mani duavata na vanua veiwekani ko Davutukia kei Korolevu i wai, me rau laki qarava vata na Bose ni Yasana.

Me vaka ni se donumaka tu, na gauna ni dua ga na vosa, dua ga na lewa sa mani lewai me yatolu na bulumakau mai na veikoro yadua ka tau ya dua na drau na dalo na veikoro yadua

me baleta tiko na Matakarawa.

Me vaka niu a se tamata lailai voli kina, au kila ka nanuma rawa niu a bau meke tale tikoga e na bese koya, kau a sega ni bau vuli meke. E a lewa ga na Daunivucun~~na~~ me'u meke,

E na kaukaua ni mana e tiko vua, au kila kece sara na mata ni meke ka sega ni bau cala vakadua, mai na mana ni veika e ra a qarava tiko na neimami qase. Oqori, ei vakaraitaki ni dua ga na lewa, dua ga na vanua, kei na mana e ra vakanuinui tu kina na neimami qase, ka dodonu tu na lewa ni veika kecega, sa dredre ni qai muri tale e nagauna oqo, ka ni sa rui levu na kena beci na lewa vakavanua. Na nodra vuku na qase e na gauna makawa, ni rak kila tu na veika me tei kacaka e naveivula, e sega ni vakaivola, e nodra kila ka ga vaka i ira ga.

E dua nodra mataqali qoli, e caka sara vakavuku ka ni dau x tali na bitu, laki ta mai na wa qiri, ka rua na kena wa. E dua na kena wa, e vesu koto e boto ni lawa, me nunu koto kina e ni waj. Na i karua ni wa, e vesu toka e na ulu ni bitu ka me kakua kina ni bale na lawa bitu ka vakabibitaki tu na loma na e na co, ka qai dau mai caka vata yani kei na vaiyaka. Na X "VAIYAKA" oqo, e dua na cakacaka vakatevoro.

E kari e rua na vua ni niu, cavu mai na vu ni yaqona droka droka, ka dua na vuaka.

Ni sa mai davo koto na vu ni yaqona, na niu kei na vuaka, o ira kece sara na tamata me ra taura toka na tiki ni yaqo ni vuaka, vu ni yaqona kei na niu. E ra na dui taura matua toka ka taura kaukauwa sara ka ra kaya vata "KA MADI KA MASI" HASI".

Era na qai tucake sa na mate koto na vuaka. Ia, e na kena mataka, me ra siro yani ka qoli, sa na dra tu na wai, e na mana ni ka ka caka oya. Ni sa mate ga na vuaka, sa na levu na ika mai wai e na qoli ni mataka. Ia, e na kena mataka, sa na tekivu taki sara na qolu e uciwai.

Oqo na mataqali qoli e vakatokai me MADI KA HASI, ka ni dau tali na bitu me katu onosagavulu ka qai yara yani ki wai. Ni sa sogo na wai, e na lawa bitu, e ra sa qai laki dukia mai cake na wai na lewe ni vanua. E ra na dro taucoko na ika ki loma ni wai ka vakadodonu ki loma ni lawa. Ia, e ra na qai dro lesu tale ni ra raica na lawa bitu, e na qai kaci na Pena Vuhiduvu ko Penisoni ka kacivi ira na ika me ra lesu kece ki loma ni lawa ka tobo ika kina na lewe ni vanua, ka kau yani ki nakoro me laki raica na turaga.

Ia, ke dua e talai ka bese e na kati koya dina na qio, e na sau ni qoli ka caka e na buru niu kei na vuaka, yaqona ka yacana na MADI KA HASI.

Na qase talega koya, e dau tarova na kena yaco na kata ni ika e loma ni wai.

Ni sa vue na lawa ka sinai na waqa, ko Vunuduvu, duadua ga e na vodo tiko e waqa. O koya ga e na karataka tiko na waqa, ka kauta duadua tikoga me yaco sara ki na koro. Ni yaco yani na ki na koro, e ra sa na wawa toka mai kina na lewe ni koro, e ra sa na caka na i IEU MATA NI IKA, ka me kena ka ni vakavinavinaka vei ira na lewe ni vanua, e ra oca e na qoli ka tali bitu. Ia, me vaka ni a raa na gne yalewa na luvei Nskolokolo, ka ratou sa

dau qai wasea na ika na turaga veitamani ki vei ira na nodratou tamata.

E dau vakaroti vei ira na lewe ni vanua, me ra dau muria sara vakavinaka na i valavala kece sara ka dodonu me na uasivi kina na i lakolako ni nodra veilomani kei na veirogorogoci na lewe ni vanua kadau nodratou i tavi na turaga na raici ira me tu vakadodonu na i valavala ni neimami vanua, ko Davutukia ka vaka kina na yavusa Bolabola e na kena teivaki na kakana e na kena veigauna dodonu kei na kena i cakacaka dodonu, me vaka na lawa ni qoli, lawa ni teitei, lawa ni tikotiko vata, ka dau lewai e na dua ga na lewa, dua ga na vesa, kei na kena i valavala ni neimami vanua oqo e na kena x lewai vakamaqosa mai vei ira na neimami turaga, ni yavusa Bolabola.

A ka dau qorōi na lewa nei Nakolokolo e na kena totolo, loloma ka vakatubura na sautu kei na toso ni kawa tamata ni vanua oqo ko Boāabola.

E sega ni dau ka rawarawa me kacivi na soqo e na vanua ko Bolabola, ka ni turaga vinaka ka dau lamani ira na nona tamata, ka me ra kakua ni dau oga wale, tu e na veika, e sega ni muria x na i valavala dina ni vanua ko Boāabola.